

НАФТОХІМІЧНІ УЯВЛЕННЯ В «НАТУРФІЛОСОФІЇ» ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Родигін К. М.¹, Родигін М. Ю.²

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, Україна

²Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка НАН України, Київ, Україна
rodygin@ukr.net

Трактат Теофана Прокоповича (1681 – 1736 рр.), професора й ректора Києво-Могилянської академії, «Натурфілософія, або фізика» (1708 – 1709 рр.) презентує широкий спектр поглядів та уявлень притаманних тогочасному природознавству – аристотелістських, механістичних, алхімічних, ятрохімічних, флогістичних тощо.

Велику увагу Прокопович приділяє корисним копалинам, які він, аналогічно Георгу Агріколі, розглядає систематично. Це є закономірним, оскільки накопичений масив природничих даних конче потребував аналізу та систематизації, показовим прикладом чого є трактат Карла Ліннея «Systema Naturae», що вийшов за життя о. Теофана та зробив ботаніку найпрогресивнішою наукою природознавчого циклу.

Рідкі копалини український учений розглядає як смоли різного ступеню коагуляції. «Одна смола цілком рідка і подібна до олії, інша коагульована й густа ... Рідкої є три види: нафта, ропа і ... особлива рідка смола. Нафта – це випари зі смоли, тобто дуже легка частина смоли, очищена й рідша, в одних місцях природна, в інших – виділена штучно, подібно до того, як чистий спирт відділяється від вина. Ропи – це ніби олія скелі, тому що капає зі скель і має ... різкий запах, проте менш легка і тонка, ніж нафта. Так звана рідка смола – це ще густіша матерія, ніж ропа. Однак ці три ... природою не відрізняються, ... походять з одного кореня, а різняться лише тонкістю і роздрібненістю частинок. Це свідчать хіміки на основі перегонки...» (ч.3, кн.3, розд.2).

Історично термін «нафта» поширювався на широке коло легкозаймистих речовин. У Біблії фігурує горюча «масна вода», що називали «нефтоар» або «нефтай» (2 Мак. 1:19-22, 31-34, 36). У міркуваннях про природу такої легкозаймистості («великої спорідненості з вогнем») о.Теофан застосовує традиційний асоціативний ланцюжок «смола – жирність – горючість», що тягнеться від гомерівських «смольних лучин» (Одіссея, XVIII, 310), біблійних «смоли палючої» (Іс. 34:9) та «масної води» (2 Мак. 1:19-22) до «жирної землі» (Terra pinguis) флогістики Йоганна Бехера.

В українську мову термін «нафта» прийшов із грецької та має латинський відповідник «petroleum» – «кам'яна олія» (за Прокоповичем «ропа – це ніби олія скелі»). Сучасний тлумачний словник згадує слово «ропа» як діалектну назву нафти з синонімічним рядом – кип'ячка, олива, текучка, гас. Із сучасного погляду «нафта» і «ропа» Прокоповича відповідають, певно, різним нафтовим фракціям (див. таблицю).

Речовина	Опис за Прокоповичем	Коментар
«Нафта»	Продукт дистillaції – природної («випари зі смоли») або штучної («як чистий спирт відділяється від вина»)	Ймовірно відповідає або власне бензиновій («очищеній») фракції нафтопродуктів, або ж первинній нафті з високим вмістом легких вуглеводнів
«Ропи»	«менш легка і тонка, ніж нафта»	Вочевидь має містити переважно важкі вуглеводні лігройн-солярової фракції
«Рідка смола»	«ще густіша матерія, ніж ропа»	Має містити більш високомолекулярні сполуки – бітуми або асфальт (лат. bitumen, грец. asphaltos, буквально «гірська смола»)

Наведені вченим відомості становлять значний історико-науковий інтерес: можливо, це найдавніший приклад систематизації нафтохімічних уявлень в Україні – за півтора століття до початку бурхливого розвитку новітньої української нафтохімії.